

УДК 338.24.01

Карина Ігорівна ДЕМЧЕНКО

аспірант кафедри міжнародної економіки та економічної теорії, Університет ім. Альфреда Нобеля, м. Дніпро, Україна, e-mail: d_karisha@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4181-4479>

АНАЛІЗ ДИНАМІКИ НАДХОДЖЕНЬ ДО ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ

Демченко, К. І. Аналіз динаміки надходжень до пенсійного фонду України // Вісник соціально-економічних досліджень : зб. наук. праць (ISSN 2313-4569); за ред. : М. І. Зверякова (голов. ред.) та ін. Одеса : Одеський національний економічний університет. 2019. № 1 (69). С. 29–39.

Анотація. У статті проаналізовано динаміку надходжень до Пенсійного фонду України. Зроблено оцінку стійкості та ефективності пенсійної системи. Значну увагу приділено різним чинникам дефіциту пенсійного фонду, таким як: низька ставка внеску, невелика кількість внесків та неповна заробітна плата. Зроблено порівняння пенсійних надходжень та витрат у різних країнах світу. Показано взаємозв'язок між коефіцієнтом залежності від старості та пенсійними витратами у різних країнах світу. Особлива увага приділена демографічній проблемі пенсійної системи. Державні пенсійні видатки розподілено на чотири ключові елементи, такі як: коефіцієнт заміщення, коефіцієнт покриття, коефіцієнт залежності від старості та зворотне співвідношення робочої сили. Розраховано розмір додаткового річного доходу пенсійного фонду. Проаналізовано динаміку витрат на пенсійне забезпечення у відсотках від ВВП. Досліджено операції пенсійного фонду України за період з 2012 по 2017 рік. Показано роль трансфертів із державного бюджету по відношенню до пенсійного фонду. Визначено головні фактори, які ускладнюють проведення реформи у сфері пенсійного забезпечення, зокрема: складна демографічна ситуація, високий рівень тінізації економіки, розбалансованість бюджету та політичний популізм. Підкреслено необхідність коригування пенсійної політики з метою виведення пенсійної системи України на стабільний рівень. Запропоновано шляхи зі збільшення надходжень до пенсійного фонду України та зменшення його дефіциту. Рекомендовано основні етапи реформування пенсійної системи України, якими є оптимізація розміру трудових і соціальних пенсій, розробка схем обов'язкових пенсійних внесків працюючого населення та внесення добровільних пенсійних заощаджень населення до недержавних пенсійних фондів.

Ключові слова: видатки пенсійного фонду; соціальні внески; фінансовий дефіцит; податкова реформа; демографічна ситуація.

Карина Игоревна ДЕМЧЕНКО

аспірант кафедры международной экономики и экономической теории, Университет им. Альфреда Нобеля, Украина, e-mail: d_karisha@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4181-4479>

АНАЛИЗ ДИНАМИКИ ПОСТУПЛЕНИЙ В ПЕНСИОННЫЙ ФОНД УКРАИНЫ

Демченко, К. И. Анализ динамики поступлений в Пенсионный фонд Украины // Вестник социально-экономических исследований : сб. науч. трудов (ISSN 2313-4569); под ред. : М. И. Зверякова (глав. ред.) и др. Одесса : Одесский национальный экономический университет. 2019. № 1 (69). С. 29–39.

Аннотация. В статье проанализирована динамика поступлений в Пенсионный фонд Украины. Выполнена оценка устойчивости и эффективности пенсионной системы. Большое внимание уделено различным факторам дефицита пенсионного фонда, таким как: низкая ставка взноса, небольшое количество взносов и неполная заработная плата. Сделано сравнение пенсионных поступлений и расходов в разных странах мира. Показана взаимосвязь между коэффициентом зависимости от старости и пенсионными расходами в разных странах мира. Особое внимание уделено демографической проблеме пенсионной системы. Государственные пенсионные расходы распределены на четыре ключевых элемента, таких как: коэффициент замещения, коэффициент покрытия, коэффициент зависимости от старости и обратное соотношение рабочей силы. Рассчитан размер дополнительного годового дохода пенсионного фонда. Проанализирована динамика расходов на пенсионное обеспечение в процентах от ВВП. Исследованы операции пенсионного фонда Украины за период с 2012 по 2017 год. Показана роль трансфертов из государственного бюджета по отношению к пенсионному фонду. Подчеркнута необходимость корректировки пенсионной политики с целью выведения пенсионной системы Украины на стабильный уровень. Определены главные факторы, которые затрудняют проведение реформы в сфере пенсионного обеспечения, в частности: сложная демографическая ситуация, высокий уровень тенизации экономики, разбалансированность бюджета и политический популизм. Предложены пути по увеличению поступлений в пенсионный фонд Украины и уменьшению его дефицита. Рекомендованы основные этапы реформирования пенсионной системы Украины, которыми является оптимизация размера

трудовых и социальных пенсий, разработка схем обязательных пенсионных взносов работающего населения и внесения добровольных пенсионных сбережений населения в негосударственные пенсионные фонды.

Ключевые слова: расходы пенсионного фонда; социальные взносы; фискальный дефицит; налоговая реформа; демографическая ситуация.

Karyna DEMCHENKO

Postgraduate Student of International Economics and Economic Theory Department, Alfred Nobel University, Ukraine, e-mail: d_karisha@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4181-4479>

ANALYSIS OF REVENUES DYNAMICS TO THE PENSION FUND OF UKRAINE

Demchenko, K. (2019). Analysis of revenues dynamics to the Pension Fund of Ukraine. Ed.: M. Zvieriakov (ed.-in-ch.) and others [Analiz dynamiky nadkhodzen do Pensiihoho Fondu Ukrainy; za red.: M. I. Zvieriakova (gol. red.) ta in.], Socio-economic research bulletin; Вісник соціально-економічних досліджень (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, No. 1 (69), pp. 29–39.

Abstract. The article analyzes of revenues dynamics to the Pension Fund of Ukraine. An assessment of the pension system sustainability and effectiveness is made. Considerable attention is paid to various factors of the Pension Fund deficit, such as: a low contribution rate, a small number of contributions and part-time wages. Comparison of pension revenues and expenses in different countries of the world is made. The relationship between the coefficient of dependence on old age and pension expenses in different countries of the world is shown. Particular attention is paid to the demographic problem of the pension system. Government pension expenditures are divided into four key elements, such as: replacement rate, coverage ratio, age dependency ratio and inverse labor ratio. The amount of additional annual income of the pension fund is calculated. The dynamics of expenditures on pensions as a percentage of GDP is analyzed. The operations of the Pension Fund of Ukraine for the period from 2012 to 2017 are investigated. The essence of transfers from the state budget to the pension fund is revealed. The ways of increasing revenues to the pension fund of Ukraine and reducing its deficit are proposed in order to reach a stable level of pension system of Ukraine. The necessity of pension policy adjusting with aim of the pension system of Ukraine bringing to a stable level was emphasized. The main factors, which make reform difficult in the pension security sphere, are defined, in particular: the difficult demographic situation, the high level of shadow economy, imbalance of budget and political populism. The ways to increase revenues to the Pension Fund of Ukraine and reduction its deficit are proposed. The main stages of Ukrainian pension system reforming, which are optimization of labor and social pension's size, compulsory pension contributions of working population schemes development and voluntary pension savings of population in non-state pension funds introduction, are recommended.

Keywords: pension fund expenditures; social contributions; fiscal deficit; tax reform; demographic situation.

JEL classification: J190

DOI: [https://doi.org/10.33987/vsed.1\(69\).2019.29-39](https://doi.org/10.33987/vsed.1(69).2019.29-39)

Постановка проблеми у загальному вигляді. Пенсійна система України гостро потребує фундаментальних реформ. Стійкість фінансування пенсійної системи досягла критично низьких рівнів, що обумовлює необхідність значних змін. Велика кількість пенсіонерів призводить до високого рівня пенсійних витрат, навіть якщо ці пенсії є на дуже низькому рівні. Демографічні тенденції спричиняють додатковий тиск на пенсійну систему. Подальше зниження пенсійних виплат не є життєздатною альтернативою, оскільки це збільшить бідність серед пенсіонерів та спричинить соціальну напруженість у суспільстві.

Пенсійне страхування є найважливішим напрямом соціальної політики держави. Наразі у сфері пенсійного страхування України відбуваються зміни, що зачіпають у тому числі й питання пенсійної реформи та індексації виплат. Головними проблемами пенсійної системи є старіння населення, різні економічні кризи та погіршення показників макроекономіки.

Особливої уваги вимагають питання формування доходів та видатків Пенсійного фонду України. Витрати бюджету на забезпечення пенсійних виплат зростають з кожним роком, що ускладнює бюджетні маневри, а також обумовлює високий ступінь залежності від нього Пенсійного фонду. Скільки ще зможе державний бюджет робити трансферти до Пенсійного фонду є питанням часу, а в умовах кризової економіки ця проблема є особливо

гострою, оскільки держава для забезпечення пенсійних витрат має нарощувати податковий тиск на економіку і необґрунтовано знижувати індексацію пенсій.

Рішення макроекономічних і демографічних проблем для забезпечення фінансової стійкості лежить у розробці підходу, який буде ефективним у короткостроковій і довгостроковій перспективі, здатний без перебоїв працювати в періоди нестабільної економічної та демографічної ситуації та дозволить управляти витратами бюджету Пенсійного фонду і державного бюджету з урахуванням ресурсних можливостей кожного, зменшить дефіцит бюджету Пенсійного фонду і забезпечить гідну пенсію пенсіонерам.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Серед зарубіжних робіт, які були присвячені соціальному пенсійному страхуванню, можна відокремити роботи наступних економістів: О. Бисмарк, Е. Аткинсон, Е. Фульц, К. Бейтман, У. Беверідж, Р. Дісней, Дж. Гоннот, К. Кларк, К. Конрад, П. Ларок, Т. Маршал, Д. Пігот, Р. Роча, Г. Рудольф, Д. Вітгас.

Дослідження щодо пенсійних видатків зосереджується головним чином на аналізі визначальних факторів державних видатків. Фактори, що впливають на рівень витрат, можуть бути різноманітними. К. Тобіра розробила модель, в якій залежною змінною були пенсійні витрати у відсотках від ВВП, а незалежними змінними були: коефіцієнт народжуваності, тривалість життя, фактичний вихід на пенсію. В. Пампель і О. Вільямсон проаналізували детермінанти державних витрат використовуючи як періодичні, так і міжнародні дані, які вони аналізували на основі теорії індустріалізму та теорії класів. А. Сапірі, використовуючи симуляційний аналіз, вивчав вплив демографії та зміни рівня заробітної плати на пенсійні витрати. Р. Де ла Фуенте і Ж. Доменек також розробили модель для прогнозування видатків.

Питання вдосконалення вітчизняної пенсійної системи і механізму її фінансового забезпечення висвітлюються в працях: О. Врублевської, О. Дмитрієвої, О. Синявської, С. Бровчак, А. Колесник, В. Баскакова, Д. Добромислова, А. Соловійова, Є. Четиркіна, М. Малютіна, Г. Беляєва, Н. Борисенко, М. Казанкової, С. Перцевий, Л. Хіть, М. Седової, В. Кокуєвой та В. Мхітарян.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Без достатньої уваги залишаються питання, які пов'язані з аналізом стійкості пенсійної системи. Даний факт дозволяє вважати, що можливості вдосконалення пенсійної системи та покращення її ефективності до кінця не вивчені.

Постановка завдання. Метою статті є оцінка стійкості та ефективності пенсійної системи, розробка та обґрунтування рекомендацій щодо удосконалення системи пенсійного забезпечення громадян в Україні з метою зниження дефіциту бюджету Пенсійного фонду України, а також забезпечення гідного рівня виплат пенсіонерам.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державні пенсійні витрати в Україні є одними з найвищих у Європі. У 2017 році витрати на пенсії становили близько чверті загальних видатків державного бюджету, що також є одним із найвищих показників. Багатомільярдні витрати на пенсії в Україні, на відміну від інших країн з високими податками і великими соціальними витратами, не трансформуються в гідні пенсійні виплати для більшості українських пенсіонерів [1]. На рис. 1 відображено пенсійні витрати за 2017 рік у різних країнах.

Рис. 1. Порівняння пенсійних виплат у різних країнах в 2017 році
(розроблено автором на основі [2; 3])

Із рис. 1, можна побачити залежність різних країн від рівня старіння населення та їх пенсійні витрати. Спостерігається тенденція, що для країн, які більше залежні від старості, пенсійні витрати збільшуються. Україна займає середню позицію серед представлених країн.

Поточні доходи ПФУ охоплюють лише близько 2/5 загальних витрат. Доходи складаються із внесків на соціальний захист, із яких близько 80%, направляються до ПФУ, а решта – до інших фондів соціального забезпечення. Після податкової реформи у 2015 році середня ефективна ставка внесків на соціальне страхування близько 40% була зведена до нового рівня 22% з 1 січня 2016 року. Унаслідок цього доходи від внесків із соціального забезпечення скоротилися майже на 4% ВВП у 2017 році, із яких ПФУ втратив близько 3,5% ВВП. Цей дефіцит доходів повністю фінансується за рахунок трансфертів із державного бюджету. В табл. 1 наведено динаміку доходів та видатків пенсійного фонду України за період 2012–2017 рр.

Таблиця 1

Операції Пенсійного фонду України за період 2012–2017 роки (млн. грн.)
(розроблено автором на основі [3; 4])

	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Доходи	158.0	166.9	165.9	169.9	111.7	158.9
Видатки	233.7	250.4	243.5	265.7	254.8	256.4
Баланс	-75.7	-83.5	-77.6	-95.8	-143.1	-97.5
Фінансування	75.7	83.5	77.6	95.8	143.1	97.5
Трансферти з державного бюджету	64.5	83.2	75.8	94.8	143.1	95.2
Кредитування	11.9	0.3	1.0	0.0	0.0	1.3
Інше	-0.7	0.0	0.8	1.0	0.0	1.0

Із табл. 1 видно, що баланс Пенсійного фонду України є негативним і з кожним роком він все більше зростає [5]. На рис. 2 можна побачити досить велику різницю між доходами та видатками пенсійного фонду України за 2012–2017 роки.

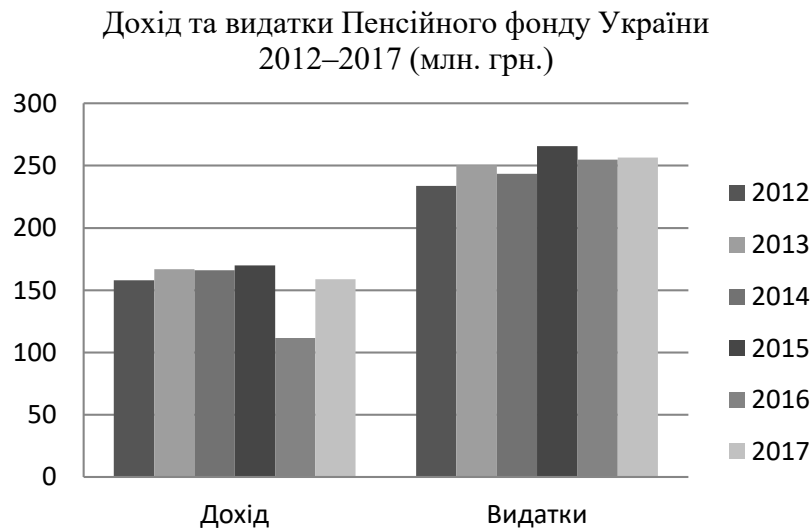

Рис. 2. Дохід та видатки Пенсійного фонду України за період 2012–2017 р. (розроблено автором на основі [3])

У 2016 році був значний спад стосовно доходу Пенсійного фонду. Порівняно з 2015 роком, у 2016 році Пенсійний фонд отримав на 58,2 млн. грн. менше. На рис. 3 наведено різні типи фінансування Пенсійного фонду, такі як: трансферти із державного бюджету, кредитування, тощо.

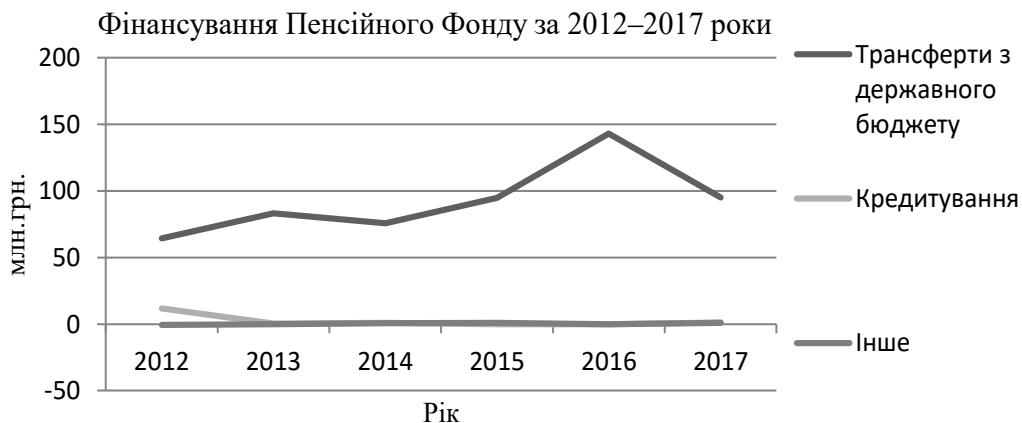

Рис. 3. Фінансування Пенсійного Фонду України за період 2012–2017 рр. (розроблено автором на основі [3; 4])

Рис. 3 ілюструє, що значну роль відіграють трансферти з державного бюджету. З 2012 по 2016 рік трансферти зростали доволі стрімко, а у 2017 році почали зменшуватися.

Пенсійний фонд України є центральним органом виконавчої влади, який відповідає за державну солідарну систему обов'язкового пенсійного страхування, залучає кошти та накопичує всі страхові платежі, сплачує пенсії та отримує документи, готові до виплат, забезпечує оплату та своєчасне фінансування. Генерація доходів пенсійного фонду України враховує власні надходження, гроші із Фонду безробіття та Фонду страхування України. Отже, можна побачити, що з 2010 по 2014 рр. дефіцит ПФУ зменшувався кожного року. За цей період він зменшився на 18824 грн. Дефіцит пенсійного фонду України з 2015 року зростає щороку все більше і більше. На це має прямиий вплив нестабільна економічна та політична ситуація в країні. За період 2015–2017 рр. він збільшився на 125663 грн. [6]. На рис. 4 розглянуто динаміку змін дефіциту Пенсійного фонду.

Дефіцит Пенсійного фонду (млн.грн.)

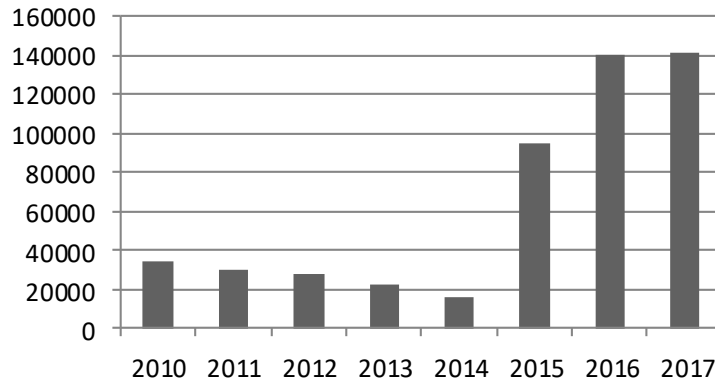

Рис. 4. Дефіцит Пенсійного фонду за період 2011–2017 р.
(складено автором за даними [3])

Однією з головних причин цього негативного розвитку є дисбаланс у відносинах між учасниками пенсійної системи з контекстом доходів та витрат бюджету Пенсійного фонду.

Витрати на пенсійне забезпечення у відсотках від ВВП можна прогнозувати за допомогою ідентичності, яка розкладає державні пенсійні видатки на чотири ключових елементи. Такими компонентами є:

1. Коефіцієнт заміщення (RR), який розраховується, як середня пенсія, що перевищує середню продуктивність на одного робітника.
2. Коефіцієнт покриття (CR), який визначає частку пенсіонерів у загальній кількості населення, що перевищує пенсійний вік (понад 65 років).
3. Коефіцієнт залежності від старості (ODR), який вимірюється як співвідношення населення понад 65 років до населення працездатного віку (15–64 років).
4. Зворотне співвідношення робочої сили (LP), яке визначається як частка працівників у загальній чисельності працездатного віку.

Отже пенсійні витрати можна розрахувати за допомогою формул 1–5:

$$PE=RR*CR*ODR*(1/LP), \quad (1)$$

$$\text{де } RR= (PE/N_{\text{пенсіонерів}}) / (ВВП/N_{\text{працюючих}}) \quad (2)$$

$$CR= N_{\text{пенсіонерів}} / P_{65+} \quad (3)$$

$$ODR= P_{65+} / P_{15-64} \quad (4)$$

$$LP= N_{\text{працюючих}} / N_{15-64} \quad (5)$$

Розглянемо низку проблем ПФУ, які є основними причинами недостатності надходжень до ПФУ: низька ставка внеску, невелика кількість внесків та неповна заробітна плата.

1. Низькі пенсійні внески. Існують декілька причин, які сприяють скороченню внесків на соціальне забезпечення, а саме низька народжуваність та масова еміграція вже найближчим часом призведуть до того, що пенсіонерів не буде кому годувати. Також з 2016 р. ставка пенсійних внесків в Україні значно збільшилася та стала однією з найвищих у Європі [7]. Це призводить до ще однієї проблеми – неофіційна зайнятість, оскільки, як вважається, високий рівень внесків на соціальний захист сприяє ухиленню від сплати податків. Крім того, вона створила пропорційно високий тягар для осіб з низьким рівнем доходів, внески яких доволі обмежені. Згідно з даними МВФ (за оцінками, які використовувалися в 2017 році) із 16,4 мільйона громадян лише 12,3 мільйона працювали офіційно та сплачували внески на соціальне забезпечення. Якщо припустити, що ті, хто працював у «тіньовому» секторі, заробляли в середньому таку ж саму заробітну плату, що

й робочі в офіційній економіці (яка становила 4200 гривень на місяць за бруто у цьому році), то просте оголошення їхніх доходів призведе до додаткового річного доходу Пенсійного фонду [8]. Щоб розрахувати розмір додаткового річного доходу пенсійного фонду використовуємо формулу 6.

$$AR = SE * AS * 12 * SIR * SSICPF \quad (6)$$

де AR – це додатковий дохід ПФ;

SE – тіньова зайнятість;

AS – середня валова місячна заробітна плата

12 – кількість місяців;

SIR – ставка внеску соціального страхування;

SSICPF – частка внеску соціального страхування, що надходить до Пенсійного фонду.

Підставимо дані за 2017 рік та отримуємо додатковий річний дохід пенсійного фонду України у розмірі 73235,4 млн. грн.

Дохід ПФ = 4,7 млн. * 7377,84 грн. * 12 * 0,22 * 0,8 = 73235,4 млн. грн.

Ця сума, яка відповідає 2,9% від ВВП 2017 року, повинна розглядатися як недоплата, оскільки не включає доходи, які Пенсійний фонд може отримувати від тих, хто працює офіційно, але заробітна плата яких оголошена лише частково, а решта сплачується «у конвертах».

Однією з важливих причин такого недоотримання заробітної плати та доходів є те, що, як зазначалося вище, навіть для офіційно зайнятих працівників держава як і раніше гарантує мінімальну пенсію; тобто розмір пенсії переважно не пов'язаний з офіційною зарплатою. Тому одним із способів створити стимули для «офіційної» заробітної плати буде явне посилення на розмір пенсійної виплати до офіційної заробітної плати. Такий підхід підтримується МВФ та Світовим банком і визнається доволі розумним. За такої схеми більш щедра пенсійна формула для тих, хто має офіційну заробітну плату, може бути зрівноважена нижчими пенсійними виплатами або меншою мінімальною пенсією для тих, хто має низькі офіційні доходи, з тим щоб можна було зберегти середню пенсію та витрати Пенсійного фонду на поточному рівні, а її доходи можуть збільшитися завдяки поліпшенню податкового дотримання. Однак боротьба з «тіньовою економікою» є складною проблемою, яка виходить далеко за межі просто пов'язаних з податком питань, і було б ілюзорним очікувати швидкого прогресу в цій галузі. Поки державний апарат залишається корумпованим, будь-яка зміна залишатиметься ризикованою як для компаній, так і для приватних осіб – незалежно від того, наскільки висока або низька ставка податку [9].

2. Низька кількість учасників. Пенсійна система України не має достатніх стимулів робити внесок, що призвело до одного із найнижчих показників пенсійної підтримки у Європі, а співвідношення бенефіціарів та вкладників становить 1:1. Це частково пояснюється радянською спадщиною, оскільки до незалежності майже всі працівники були зайняті, і тому їм вдалося накопичити достатню кількість років праці, щоб вони мали право на пенсії. Водночас в Україні є дуже невелика частка внесків із заробітної плати населення працездатного віку.
3. Неповна звітність про заробітну плату. Неформальність впливає не тільки на зайнятість, але й на розмір повідомлених заробітних плат. Дані свідчать про поширеність виплат заробітної плати «у конвертах», що підтверджується наданими даними про високу частку виплат, які є нижче двох мінімальних заробітних плат. Частки працівників, які звітували за заробітною платою нижче 1 та 2 мінімальних заробітних плат, становили відповідно 30% та 60% у 2013 році. Подвоєння мінімальної заробітної плати, що діє з 1 січня 2017 року, було зумовлено необхідністю легалізації деяких із цих неофіційних зарплат. Великі недоотримання заробітної плати є також симптомом слабких стимулів для

внесків. Лише близько 0,1% усіх пенсіонерів у даний час підлягають оподаткуванню доходів. Відповідно до загальноприйнятої практики пенсійні виплати вважаються відстроченими доходами та оподатковуються принаймні один раз, як при сплаті внесків, так і при отриманні пільг. На рис. 5 розглянуто співвідношення ставки внеску до пенсійного фонду та доходу пенсійного фонду у відсотках від ВВП у різних країнах в 2017 році.

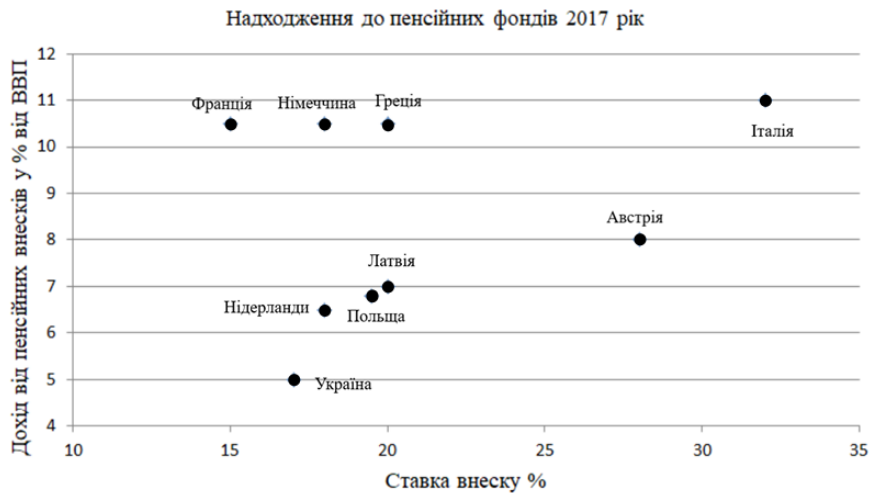

Рис. 5. Надходження до Пенсійних фондів різних країн у 2017 році (розроблено автором на основі [2; 3])

Отже, рис. 5 показує, що ставка внеску в Україні в середньому також, як і в країнах Європи, але дохід пенсійного фонду залишається досить на низькому рівні порівняно з іншими країнами. На відміну від інших країн Європи, де скорочення населення очікується починаючи з 2020 року, Україна вже демонструє занепад населення. На початку дев'яностих років населення України неухильно скорочувалося. Ключовим фактором було різке зниження показників народжуваності, яке в середньому на 1,2 дітей на одну жінку досягло надзвичайно низького рівня протягом 2000–2005 рр. [10]. Хоча рівень народжуваності з того часу відновився, поточний середній показник народжуваності в 1,5 дітей на одну жінку значно нижчий за світовий середній показник – 2,5 дітей. Тим часом очікувана тривалість життя при народженні поліпшується, але вона все ще залишається досить низькою (друга найнижча у Європі). У результаті відсоткове співвідношення осіб похилого віку збільшилося удвічі між 1960 та 2017 роками.

Населення України продовжуватиме скорочуватися і старіти, що призведе до значної зміни його демографічної структури в найближчі десятиліття. Якщо рівень народжуваності, та смертності залишиться незмінним від їх поточного рівня, до 2050 року населення зменшиться на 30%. Тому, поки наявність високої частки тіньової економіки залишається незмінним фактом в Україні, більш реальним можливим рішенням було б часткове скасування податкової реформи минулого року, яке передбачало б збільшення ставки внеску на соціальне страхування [11, с.198]. Особливість бюджетної системи України та державних фінансів загалом полягає в тому, що переважна більшість витрат на соціальну сферу та ця динаміка з кожним роком зростає, що є негативним сигналом і вимагає заходів задля скорочення експансії у соціальній сфері. Пенсійна система України має дуже високу значимість для суспільства, а саме надання пенсійного забезпечення громадянам України на основі трудового стажу та надання пенсійного забезпечення непрацевдатним громадянам країни. На рис. 6 наведено інформацію про витрати на пенсійне забезпечення у відсотках від ВВП за період 2004–2017 рр.

Рис. 6. Витрати на пенсійне забезпечення в Україні за період 2004–2017 рр., у % від ВВП (складено автором за даними [3])

Аналізуючи всі витрати на пенсійне забезпечення, варто визнати, що з кожним роком вони зростають. Витрати на пенсійне страхування перевищують темпи економічного зростання в державі, що зумовлено великою кількістю пенсіонерів та зменшенням кількості платників податків, зайнятих людей, а також недосконалою системою накопичення грошей та фінансовою кризою, яка є сигналом для виникнення та розвитку негативних тенденцій в найближчому майбутньому [12, с.61].

Протягом багатьох років в Україні намагаються здійснити пенсійну реформу. Проте дієвого результату поки що не має. На сьогоднішній день ситуація є наступною: працюючі українці невмотивовані платити пенсійні внески; хронічно дефіцитний Пенсійний фонд; високі пенсійні витрати та високі податки, які стимулюють бізнес до відходу в тінь.

Проведення реформи ускладнює чимало об'єктивних та суб'єктивних факторів, зокрема:

- складна демографічна ситуація;
- високий рівень тінізації економіки;
- розбалансованість бюджету;
- політичний популізм.

Відтак Україна опинилася в замкнутому колі зростання дефіциту бюджету, на який наклалися демографічні проблеми [13, с.198].

Сьогодні державна пенсійна система України переживає кризу, яка знаходить відображення в мінімальному розмірі пенсії по відношенню до прожиткового мінімуму непрацездатного населення і по відношенню до високих страхових тарифів. Для вирішення проблем кризового стану можливі два шляхи: збільшення надходжень до Пенсійного фонду та вдосконалення пенсійної системи. Перший шлях є проблематичним, так як в країні склалося несприятливе співвідношення чисельності платників пенсійних внесків і пенсіонерів через зменшення чисельності зайнятих у народному господарстві, а також ухилення від сплати податків значної кількості платників податків.

Другий шлях, який передбачає реформування пенсійної системи, може виявитися складнішим, але більш прийнятним за наявності певних умов: досягнення заданих цілей і визначення основних етапів. Мета пенсійної реформи повинна включати вирішення таких головних проблем: створення передумов для сталого розвитку пенсійного забезпечення на основі державного пенсійного страхування; вдосконалення системи управління пенсійним забезпеченням.

Основними етапами реформування мають бути наступні:

- оптимізація розміру трудових і соціальних пенсій, що виплачуються тим пенсіонерам, які сформували достатні пенсійні заощадження;

- розробка схем обов'язкових пенсійних внесків працюючого населення, які будуть накопичуватися на наявних пенсійних рахунках у недержавних пенсійних фондах;
- внесення добровільних пенсійних заощаджень населення в недержавні пенсійні фонди.

Другий етап передбачає розвиток недержавного пенсійного забезпечення, яке є додатковим до державного, і здійснюється у формі додаткових професійних пенсійних систем окремих підприємств, галузей економіки, територій, а також у сфері пенсійного страхування громадян, які здійснюють накопичення коштів на додаткове пенсійне забезпечення [14, с.60; 15].

На третьому етапі внесення добровільних пенсійних заощаджень у недержавні пенсійні фонди залежить від фінансової стабільності економіки. Із узагальнення всього розглянутого вище випливає, що схема пенсійного забезпечення України вимагає подальшого реформування відповідно до світових стандартів.

Висновки і перспективи подальших розробок. В процесі аналізу ефективності пенсійної системи України було виявлено, що згідно з сучасними тенденціями пенсійна система в Україні є фінансово нестійкою. Без запровадження пенсійної реформи, поточна пенсійна система продовжуватиме залишатися в дефіциті та не зможе забезпечити адекватні та рівноправні пенсії всім пенсіонерам. Пенсійна система сьогодні надає дуже скромні виплати пенсіонерам. Рівень середньої пенсії в Україні на сьогодні незначно перевищує міжнародну межу бідності в розмірі 1,90 долара США на добу. Згідно з поточними правилами індексації коефіцієнт заміщення знизиться до ще більш соціально нестабільних рівнів. Несприятливі демографічні тенденції спричиняють додатковий тиск на фінансування пенсійної системи. Зниження коефіцієнта народжуваності призведе до зменшення та старіння населення. Ці демографічні зміни матимуть суттєві наслідки для державних фінансів, особливо для пенсійної системи. Зі скороченням чисельності населення працездатного віку кількість учасників зменшиться, а витрати на пенсії, збільшаться, оскільки частка людей похилого віку зростає. Потрібне значне коригування політики, щоб пенсійна система була на стабільному рівні.

Для подальшого розвитку державної пенсійної системи необхідно створити нову інституційну базу, яка буде визначати макроекономічні пропорції та механізми перерозподілу для кожного інституту пенсійної системи на основі встановлення державних соціальних стандартів. При цьому необхідно мати обґрунтування оптимальної частки валового внутрішнього продукту, яке використовується на пенсійне забезпечення, як в цілому, так і по окремих пенсійних інститутах на довгострокову перспективу з урахуванням вдосконалення механізмів, їх зв'язку з системою заробітної плати і доходів, умовами найму та віком виходу на пенсію. У такому випадку держава повинна проводити активну політику в сфері зайнятості та заохочувати створення малого бізнесу. Пенсійне забезпечення є ядром всієї системи соціального захисту населення, яке зачіпає інтереси практично кожного громадянина, а це означає, що від того, наскільки прозорі будуть схеми пенсійних відрахувань та зрозумілий порядок обчислення пенсій, залежить загальний настрій суспільства на проведення або відторгнення реформ.

Література

1. CASE Україна : сайт. URL: <http://cost.ua/ru/budget/expenditure/pension> (дата звернення: 15.01.2019).
2. Світовий банк : сайт. URL: <https://www.worldbank.org> (дата звернення: 27.01.2019).
3. Пенсійний фонд України : сайт. URL: <http://www.pfu.gov.ua> (дата звернення: 15.01.2019).
4. Міністерство фінансів України : сайт. URL: <http://www.minfin.gov.ua> (дата звернення: 05.02.2019).
5. Пенсійна реформа. Фіскальна проблема ПФУ / Прес-центр інформаційного агентства ЛІГА Бізнес Інформ. URL: <https://blog.liga.net/user/zhukova/article/16322> (дата звернення: 06.02.2019).
6. Z-Україна : сайт. URL: <http://zet.in.ua/statistika-2/byudzheta-struktura-doxodov-i-rasxodov-byudzheta-pensionnogo-fonda-ukrainy-v-2015-2018-gg-mlrd-grn> (дата звернення: 06.02.2019).
7. ТОВ «Простобанк Консалтинг» : сайт. URL: <https://www.prostobank.ua> (дата звернення: 06.02.2019).
8. Дельтасофт : сайт. URL: <http://deltasoft.dp.ua/index/salary> (дата звернення: 08.02.2019).

9. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України : сайт. URL: <http://www.me.gov.ua/> (дата звернення: 08.02.2019).
10. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України № 1058-IV від 09.07.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15> (дата звернення: 05.02.2019).
11. Юрій С. І., Шаварина М. П., Шаманська Н. В. *Соціальне страхування* : підруч. Київ : Кондор, 2006. 464 с.
12. Терещенко Г. М. *Проблеми розвитку недержавного пенсійного страхування в Україні* // Фінанси України. 2008. № 12. С. 76–89.
13. Кириленко О. П., Малиняк Б. С. та ін. *Розвиток державного пенсійного страхування в умовах пенсійної реформи* : монографія / За ред. О. П. Кириленко, Б. С. Малиняка. Тернопіль : ТНЕУ, 2013. 350 с.
14. Федорець М. Г. *Сучасний стан та основні напрями реформування пенсійної системи в Україні* // Вісник студентського наукового товариства ДонНУ ім. В. Стуса. 2017. № 2. С. 57–89.
15. *Пенсійна реформа : виклики та перспективи* / Міжнародний центр перспективних досліджень. URL: <http://icps.com.ua/pensiyna-reforma-vyklyky-ta-perspektyvy> (дата звернення: 12.02.2019).

References

1. *Case Ukraine*: website [Case Ukraina: sait], available at: <http://cost.ua/ru/budget/expenditure/pension> [in Ukrainian]
2. *The World Bank*: website [Svitovyi Bank: sait], available at: www.worldbank.org
3. *Pension Fund of Ukraine*: website [Pensiyni Fond Ukrainy], available at: www.pfu.gov.ua [in Ukrainian]
4. *Ministry of Finance of Ukraine*: website [Ministerstvo Finansiv Ukrainy: sait], available at: <http://www.minfin.gov.ua> [in Ukrainian]
5. *Pension reform. Fiscal problem of PFU* [Pensiina reforma. Fiscalna problema PFU], Pres-tsender informatsiinoho ahentstva LIGA Business Inform, available at: <https://blog.liga.net/user/zhukova/article/16322> [in Ukrainian]
6. *Z-Ukraine*: website [Z-Ukraina: sait], available at: <http://zet.in.ua/statistika-2/byudzheta-struktura-doxodov-i-rasxodov-byudzheta-pensionnogo-fonda-ukrainy-v-2015-2018-gg-mlrd-grn> [in Ukrainian]
7. *Prostobank Consulting Ltd.*: website [TOV «Prostobank Konsalting»: sait], available at: <https://www.prostobank.ua> [in Ukrainian]
8. *Deltasoft*: website [Deltasoft: sait], available at: <http://deltasoft.dp.ua/index/salary/> [in Ukrainian]
9. *Ministry of economic development and trade of Ukraine*: website [Ministerstvo ekonomichnogo rozvytku i torgivli Ukrainy: sait], available at: <http://www.me.gov.ua> [in Ukrainian]
10. *On mandatory state pension insurance*: Law of Ukraine, No. 1058-IV, 09.07.2003 [Pro zahalnooboviazkove derzhavne pensiine strakhuvannia: Zakon Ukrainy, No. 1058-IV, 09.07.2003], available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/legis/show/1058-15> [in Ukrainian]
11. Yuri, S. I., Shavarina, M. P., Shamanska, N. V. (2006). *Social insurance* [Sotsialne strakhuvannia], Condor, Kyiv, 464 s. [in Ukrainian]
12. Tereshchenko, G. M. (2008). *Problems of non-state pension insurance development in Ukraine* [Problemy rozvytku nederzhavnoho pensiinoho strakhuvannia v Ukraini], Finance of Ukraine, No. 12, s. 76–89 [in Ukrainian]
13. Kyrylenko, O. P., Malynyak, B. S. et al. (2013). *The state pension insurance development in the pension reform conditions*: monograph. Ed. by O. P. Kyrylenko, B. S. Malynyak [Rozvytok derzhavnoho pensiinoho strakhuvannia v umovakh pensiinoi reformy: monohrafiia; za red. O. P. Kyrylenko, B. S. Malynyak], TNEU, Ternopil, 350 s. [in Ukrainian]
14. Fedorets, M. G. (2017). *Current state and main directions of pension system reform in Ukraine* [Suchasnyi stan ta osnovni napriamy reformuvannia pensiinoi systemy v Ukraini], Visnyk studentskoho naukovohto tovarystva DonNU imeni Vasyliia Stusa, No. 2, s. 57–89 [in Ukrainian]
15. *Pension reform: challenges and prospects* [Pensiina reforma: vyklyky ta perspektyvy], International Center for Policy Studies, available at: <http://icps.com.ua/pensiyna-reforma-vyklyky-ta-perspektyvy> [in Ukrainian]